

BICENTENARUL MARII REVOLUTII FRANCEZE

„DECLARAȚIA DREPTURILOR OMULUI ȘI CETĂȚEANULUI” DIN 1789 ȘI PROCESUL DE CONSTITUIRE A ROMÂNIEI MODERNE

Dan Berindei

Revoluția franceză s-a impus în istoria umanității ca un moment de dimensiuni universale. Pretutindeni în lume, direct ori indirect, efectele ei s-au făcut simțite în cursul celor două veacuri care s-au scurs de la memorabilele zile din vara anului 1789. Lozinca „Libertate-Egalitate-Fraternitate” a străbătut eliberatoare, în spațiu și timp, contribuind la progresul națiunilor lumii, la eliberarea lor socială și națională. Și țările române s-au aflat, firesc, sub impactul evenimentelor revoluționare franceze. România trebuiau să se elibereze de sub dominațiile străine ale imperiilor zonei continentalui căreia îi aparțineau, să se unifice și să-și modernizeze societatea. Pentru forțele innoitoare ale națiunii, revoluția franceză a constituit un moment marcat, cuprinzător de îndemnuri și invățăminte.

Încă în noiembrie 1789, cîteva luni doar după declansarea evenimentelor în Franța, un grup de boieri munteni se adresa împăratului Austriei *ca națiune*, solicitînd neutrinarea și domn pămîntean nu numai în Tara Românească, ci și în Moldova¹. Doi ani mai tîrziu, Ioan Cantacuzino, boierul muntean erou al unei biografii a lui Bălcescu², considera — „revoluționar”, după aprecierea lui N. Iorga — că români sunt o „nație” și că ei decît să se întoarcă la starea dinainte preferau „mai curind... să-i înghită pămîntul pe loc ca Lima și Lisabona”³. „Peste țara astfel întregită, remarcă N. Iorga, să fie un Domn aleș, dar *nu de boierii singuri*, ci cu amintirea celor petrecute la Versailles în 1789, prin crearea Adunării Naționale, de *toate cele trei stări*, les Etats din Franța...”⁴. Tot Ioan Cantacuzino este, potrivit ultimelor cercetări⁵, autorul cunoscutului „Plan de republică aristo-democraticească”, atribuit multă vreme boierului moldovean Dimitrie Sturdza, care în fapt nu l-a conceput în 1802, cum era datat pînă de curind⁶, ci el doar a transcris proiectul munteanului Ioan

¹ *Memoires et projets de réformes dans les Principautés Roumaines. 1769—1830*, București 1970, p. 41—43.

² N. Bălcescu, *Spătarul Ioan Cantacuzino*, în *Opere*, ediția critică G. și Elena Zane București, Edit. Academiei, 1974, vol. I, p. 113—123.

³ N. Iorga, *Istoria românilor*, București, 1938, vol. VIII, p. 69.

⁴ *Ibidem*.

⁵ Iuliu C. Ciubotaru și N. A. Ursu, *Un proiect românesc de republică din secolul XVIII în „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie „A. D. Xenopol”*, XXIX (1987), partea I p. 181—186.

⁶ Emil Virtoșu, *Napoleon Bonaparte și proiectul unei republici „aristodemocraticești” în Moldova, la 1802*, ediția 11-a, București, 1947.

„VIITORUL SOCIAL”, an. LXXXII, nr. 4, p. 341—348, București, 1989.

Cantacuzino întocmit cu un deceniu mai înainte! În acest elaborat⁷ republica ar fi urmat să fie — potrivit intereseelor de clasă ale alcătuitorilor ei! — aristocratică, în locul domnului trebuie să se îngrijească de treburile publice trei divanuri. Oricum însă Cantacuzino a avut în vedere ideea separației puterilor ca și aceea a participării la guvernare a tuturor claselor, deși cu neta supremație a boierimii. În „Divanul de jos”, alcătuit din „deputații cei trimiși din țară, ce închipuiesc icoana unui norod deplin slobod”, desemnați pe baza unui sistem electoral etapizat, indirect, membrii săi, intrunindu-se la șase luni odată, urmău să controleze și să echilibreze cheltuielile statului. *Puterea reală* o deținea însă în stat „Divanul cel mare”, alcătuit din 15 membri, toți mari boieri, aleși pe viață, care lucrau în cadrul a cinci departamente ca un adevarat guvern. Cel de-al treilea divan, cel „pravilnicesc”, cuprindea și el 15 membri, tot mari boieri, aleși pe viață, condiționându-se însă electiunea lor prin aceea că ei trebuiau să aibă „o deplină știință de partea pravilnicescă”. „Planul” lui Cantacuzino dezvăluia măsura în care modelele din afară puteau fi adaptate necesităților interne, generale sau ale unei clase. Oglindind o poziție apropiată, atât în ceea ce privea pragmatismul cît și abila ocrotire a unor interese de clasă, un grup de boieri moldoveni avea să sugereze lui Napoleon I să le înzestreze țara cu o „Constituție adaptată gustului nostru”!⁸

„Ideile franceze” patrundseseră în țările române în tot cursul veacului al XVIII-lea, cele ale enciclopediștilor și în general ale ginditorilor care deschisese rău Revoluției din 1789⁹. La difuzarea lor — la nivelul domnilor, al unor boieri și chiar al unor reprezentanți ai unei burghezii care se afla la incepiturile ei — a contribuit prezența în Principate mai ales a secretarilor domnești francezi, a unor medici și a preceptorilor veniți din Franță; chiar și atunci cind aceștia nu se situau ei însăși pe poziții înaintate, erau, uneori fără să dorească, difuzorii ai ideilor franceze. Cind Revoluția a izbucnit în Franță, receptarea ideilor ei a avut loc, în aceste condiții, cu destulă înlesnire în mediul românesc, deși s-a remarcat tendința adaptării ei la situațiile concrete din țările române, la orizonturile și viziunile claselor lor sociale. În toamna anului 1793, agitatorul iacobin Hortolan, ocupindu-se cu afaceri de negoț în Tara Românească, scria lui Descorches, reprezentantul Franței revoluționare la Constantinopol: „... Cu tot numărul ridicat al supușilor protejați ruși ce se găsesc în oraș, nu se aude decit un glas pentru Republica franceză ... Aproape toți neguțătorii din Iațina și din Albania așezăți aici sunt revoluționari (sans-culottes). Au tradus *Drepturile omului*; toți le știu pe de rost...”¹⁰. În cafenele se cinta *La Carmagnole*, iar refrenul vestitului cîntec revoluționar „Vive le son du canon!” a dus la apariția unui nou cuvînt în vocabularul românesc, cel de *filofon*¹¹!

Și boierii s-au arătat plini de interes față de evenimentele din Franță. Un candidat la postul de consul francez în Principate scria în 1796: „Am

⁷ Vezi cuprinsul în Emil Virtosu, *op. cit.*, passim.

⁸ Idem, *Napoleon Bonaparte și dorințele moldovenilor la 1807*, în „Studii”, 18 (1965), nr. 2, p. 417, 418.

⁹ Vezi studiul nostru: *Diffusion des idées françaises dans les Pays Roumains et l'impact de la révolution de 1789 (jusqu'en automne 1798)*, în volumul miscelaneu 1789. *Weltwirkung einer grossen Revolution*, Berlin, 1989

¹⁰ Documente Hurmuzaki, vol. II, supl. I, p. 93—95.

¹¹ N. Iorga, *Histoire des relations entre la France et les Roumains*, Paris, Edit. 1918, p. 130.

găsit mulți boieri cu totul pronunțați pentru revoluția noastră și mulți cari nu erau mai puțini partizani ai ei, dar cari nu cîteau să se mărturisească fătiș”¹². Cînd, în 1798, a intrat în funcțiuie la București primul consul general Chalres Flury, boierii l-au vizitat însotiti de soțile lor, ceea ce nu făceau în relațiile lor cu reprezentanții consulari ai imperiilor Austriei și Rusiei¹³. În aceeași vreme, viceconsulul Parrant constata la Iași aceeași atitudine a boierilor moldoveni: „Trebue remarcat — raporta el — că Revoluția franceză pentru mica parte a boierilor cari știu să judece nu este cu totul lipsită de farmec; le place să li se vorbească despre ea; nu se pot impiedica de a o aproba în parte, de a-i admira cel puțin minunile și cu timpul, tineretul mai ales, continuind studii cărora începe să li se dedice, nu este lipsit de îndoială că principiile franceze să exercite aici, ca și aiurea, dulcea și binefăcătoarea lor influență”¹⁴. Un „boier grec” cu idei conservatoare se arată iritat în epocă de tinerii boieri, „care se credeau elevii filozofilor” și „care cîteau cu pasiune romanele franțușe”. El le mai reprosa că „învățau de la francezi dogmele ateismului” și că „aveau idei franceze”. „Ei se laudă, arăta acest Alexandru Calfoglu, cu evidentă supărare, că sunt elevii lui Mirabeau, ai lui Rousseau și ai lui Voltaire...”¹⁵.

Revoluția franceză a fost receptată în diferite medii sociale. Pentru mieii cărturari exemplul cronicarului Dionisie Eclesiarhul este semnificativ. Interpretarea sa reflectă o adevărată „românizare” a evenimentelor din îndepărtata Franță, unde, după el, „boierii” ar fi decis execuția regelui, deoarece acesta „au căutat să strice obiceaiurile și stăpinirile Franței”¹⁶. Zilot Românul (Ștefan Fănuță), un alt cronicar tîrziu, se arăta impresionat de „groaznică putere a Franței, care eutremura atunci lumea toată”¹⁷, iar călugărul Vitalie de la Neamț avea și el o versiune — nu binevoitoare — referitoare la evenimentele desfășurate în Franța: „...acest neîndumnezit Bunăparte (să-i zicem rea parti) s-a unit cu cei mai mulți ucenici răi ai lui Vôltir și neîndumnezăit săvîrsindu-se s-au omorit pre drept împăratul lor...”¹⁸. Și în Transilvania, poate chiar mai direct decit în Principate, ecoul Revoluției și apoi al Imperiului napoleonian avea să fie puternic. În Supplexul din 1804 se scriau, între altele, următoarele rînduri semnificative: „Ostașii cari au venit din prinsoarea franțozului (sau frîncului) multă descoperire au făcut fraților săi și neamurilor sale despre starea Tării Frîncești, de unde să culege a crede că de nu să va face îndreptare-

¹² Documente Hurmuzaki, vol. III, suplim. I, p. 437.

¹³ Documente Hurmuzaki, vol. II, suplim. I, p. 172; G. I. Ionescu-Gion, *Istoria Bucurescilor*, București, 1899, p. 624—625.

¹⁴ Documente Hurmuzaki, vol. II, suplim. I, p. 183.

¹⁵ N. Iorga, *Idées et formes littéraires francaises dans le Sud-Est de l'Europe*, Paris, 1924 p. 60; Ariadna Camariano, *Spiritul revoluționar francez și Voltaire în limba greacă și română*, București, 1946, p. 65—66; N. Iorga, *Alte note despre cultura și viața socială românească sub vechiul regim*, în „Memoriile Secțiunii Istorice ale Academiei Române”, serie II, tomul XXXIX, (1916—1919), p. 16—22.

¹⁶ Dionisie Eclesiarhul, *Hronograf. 1764—1815*, ediție critică Dumitru Bălașa și Nicolae Stoicescu, București, Edit. Academiei, 1987, p. 94.

¹⁷ B. P. Hasdeu, *Ultima cronică română din epoca fanarioșilor*, București, 1894 p. 97.

¹⁸ Ilie Corbus, *Un vag ecou al războaielor lui Napoleon la mănăstirea Neamțului*, în „Revista Iсторică Română”, XV (1945), p. 223.

și ușurare acestui Neam asuprit, cu 〈a〉nevoe să va ținea, fără pericol, îndelung supt jugul greutăților în care să află”¹⁹.

Impactul Revoluției franceze a fost resimțit și continuă a fi resimțit în cursul secolului al XIX-lea și al XX-lea, iar revoluțiile din 1830 și 1848 în Franța, ca și Comuna din Paris, au fost „fiicele” revoluției din 1789; fiice ale acesteia au fost însă, într-o măsură mai mare sau mai mică și revoluții și revolte din multe țări ale lumii. În 1821, contele Salaberry, comentator reacționar, considera evenimentele desfășurate în acel an în Principatele române alături „de toate insurecțiile așa-zise liberale” ca fiind „toate fiicele aceleiași mame: Revoluția franceză”²⁰. Întreg procesul de eliberare a națiunii române, cu rădăcini profunde în realitățile solului ei natal, a stat totodată și sub impactul ideologic al anului 1789. „În momentul în care a izbucnit revoluția din februarie — evoca Engels în 1895 impactul Revoluției franceze asupra mișcării democratice și revoluționare europene la sfîrșitul primei jumătăți a secolului al XIX-lea — ne găseam cu toții în ce privește concepțiile noastre despre condițiile și desfășurarea mișcărilor revoluționare sub impresia experienței istorice de pînă atunci, mai ales aceea a Franței. Căci tocmai aceasta dominase întreaga istorie europeană de după 1789 și tot de la ea pornise și acum semnalul răsturnării generale”²¹.

Nu întimplător Tudor Vladimirescu a denumit oştirea sa revoluționară „adunarea norodului” (assemblée du peuple!), iar în Constituția „cărvunarilor” constatăm influența exercitată asupra spiritului alcătuitorilor ei și în primul rînd al lui Ionică Tăutu — cititor asiduu al lui Montesquieu, al Enciclopediei, al lui Rousseau și al lui Voltaire — de Declarația drepturilor omului și cetățeanului din 1789. Printre stipulațiile acestui document moldovean amintim: „...să fie suferiți...toți de alte credință” (art. 2), „...să nu poată fi nimenea oprit de a face cele ce nu vatămă pravilele” (art. 4), „...să nu poată fi nimenea învinovătit, ridicat la închiisoare sau pedepsit decit întru întimplările hotărîte prin pravilă și după numai forme de pravilei” (art. 6), „...înaintea pravilei să fie sociotii toți deopotrivă... avind a fi pravila una și aceeași pentru toți sau pentru a ocroti sau pentru a pedepsi” (art. 18)²².

Un deceniu mai tîrziu, „în urma revoluției franceze din 1830 — nota Ion Ghica — ideile de inovații sociale luaseră un avînt așa de mare, încît cuprinseră toate spiritele”. Tot el seria (spre bătrînețe, cînd se găsea pe poziții mai conservatoare) că tinerii români aflați în acea vreme la studii la Paris se aflau cu totul dispuși a se arunca „în virtejul reformelor celor mai extravagante și mai chimerice”²³. Regulamentul organic, intrat în vigoare tocmai în acei ani, a fost în bună parte „o plantă străină” și totodată „un codice al muncii de elacă”, cum îl caracteriza Marx, dar, în același timp, el a asigurat mersul înainte al unui proces de modernizare. Deși Saint Marc Girardin, publicist de vază francez, vizitator al țărilor

¹⁹ D. Prodan, *Încă un Supplex Libellus românesc*, Cluj, Edit. Dacia, 1970, p. 81.

²⁰ Comte de Salaberry, *Essai sur la Valachie et la Moldavie, théâtre de l'insurrection d'Ypsilanti*, Paris, 1821, p. 4—5.

²¹ Friedrich Engels, *Introducere*, la K. Marx, *Luptele de clasă în Franța 1818—1850*, București, 1948, p. 12.

²² Vezi D. V. Barnoschi, *Originea democrației române. Cărvunarii. Constituția Moldovei de la 1822*, Iași, 1922, p. 129 și urmărt.

²³ I. Ghica, *Opere*, ediția critică I. Roman, București, Edit. Minerva, 1967, vol. I, p. 290.

române, exagera neîndoianic considerind noul regim ce fusese instituit în Principatele române drept „o izbîndă a modelelor administrative franceze și a spiritului francez”, nu trebuie uitată nici opinia unui general rus, citată de el : „Noi ne străduim să civilizăm o țară care nu este a noastră ; facem aici legi liberale și întem un guvern despotic ; noi facem aici cetăteni și nu ne gîndim la iobagii noștri”²⁴.

Mai multă atenție a fost însă acordată principiilor cuprinse în Declarația drepturilor omului de către organismele revoluționare din epocă, de societatea „Constituția” din Lugoj ori de către mișcarea organizată în Transilvania de revoluționarul polonez Adolf David cu gîndul instituirii unei republici unitare dacice. Declarația din 1789 se reflectă, de asemenea, cu pregnantă în documentele mișcării conduse de Ioan Câmpineanu. În „Constituția” mișcării se avea în vedere între altele următoarele stipulații semnificative : „Toți rumâni sunt deopotrivă înaintea pravilii, toți primiți în posturile civile și militare și toți contribuiesc la trebuințele statului...” (art. 7 b) ; „Slobozenia individuală este chiezășluită ; nimeni nu va putea fi pîrît și arestuit decât în intimplările prevăzute de legi și după formele ce ele hotărăsc ; nimeni nu va putea fi pedepsit fără dă fi mai întîi judecat” (art. 7 c) ; „Toți rumâni au dreptul de a publica și tipări ale lor păreri...” (art. 7 d)²⁵. Membrii mișcării revoluționare de la 1840, având în frunte pe Dimitrie Filipescu și în cadrul căreia Nicolae Bălcescu și-a făcut ucenicia revoluționară, au fost învinuiti de autoritățile vremii că propagau lozinca de bază a Revoluției franceze din 1789 : „Libertate. Egalitate. Fraternitate” !²⁶ Declarația drepturilor omului a influențat în mod evident pe slujitorii acestei mișcări.

Programul innoitor al revoluționarilor de la 1848, care deși concretizat într-o serie de documente succesive, într-o țară sau alta, poate fi totodată sintetizat într-un document unic, el fiind și programul de constituire a României moderne, a acordat întreaga însemnatate chestiunii drepturilor omului și cetățeanului. Abolirea rangurilor și privilegiilor a fost proclamată în majoritatea documentelor programatice ale revoluționarilor și în același timp egalitatea a fost definită ca fiind obiectivul primordial al revoluției. „...aceleași drepturi civile și politice pentru tot românul” ori „egalitatea drepturilor politice” anunță programul de la Islaz la 9/21 iunie 1848²⁷. Concretizînd mai departe teza egalitatii politice în domeniul practiciei, se mai stabilea : „Poporul român dă înapoia la toate stările dreptul cel vechiu de a avea reprezentanți în Generala Adunare, decretă de azi înainte alegerea largă, liberă, dreaptă, unde tot românul are dreptul să fie chemat și unde numai capacitatea, purtarea, virtuțile și increderea publică să-i dea dreptul de a fi ales”²⁸. În Dorințele partidei naționale în Moldova era, de asemenea, proclamată „egalitatea drepturilor civile și politice”, ca și corolarul ei : „Adunarea obștească

²⁴ Saint Marc Girardin, *Souvenirs de voyage et d'études*, Paris, 1852, vol. I, p. 256, 262, 281..

²⁵ Cornelia Bodea, *Lupta românilor pentru unitatea națională, 1834–1849*, București, Edit. Academiei, 1967, p. 220–222.

²⁶ Vezi G. Zane, *Le mouvement révolutionnaire de 1840. Prélude de la révolution roumaine de 1848*, București, Edit. Academiei, 1964.

²⁷ Anul 1848 în Principatele Române, București, 1902, vol. I, p. 491, 495..

²⁸ Ibidem, p. 492.

compusă de reprezentanții tutulor stărilor societății”²⁹. În Transilvania, Petiția națională întregea egalitatea socială cu cea națională, dată fiind situația majorității românești ținută pînă atunci în afara cadrului de viețuire politică: „Națiunea română, răzimată pe principiul libertății, egalității și frăției, pretinde independența națională, în respectul politic, ca să figureze în numele său ca națiune română; ca națiune română să-și aibă dreptorii săi în toate ramurile administrative, judecătorești și militare, în aceeași proporție; să se servească de limba sa în toate trebile ce se ating de dinsa, atât în legislație, cât și în administrație.”³⁰

Ca și ceilalți revoluționari din Europa, cuprinși în 1848 de valul revoluționar și sub impactul ideologic al principiilor ideologice ale Declarației drepturilor din 1789, revoluționari români au pretins și ei respectarea libertăților cetățenești. În petiția-proclamație de la Iași din 28 martie/ 10 aprilie 1848 se cerea „siguranța personală, adecă nimeni să nu poată fi pedepsit decit pe temeiul legilor și în urmarea unei hotărîri judecătorești; fieștecare arestat să fie înfațisat în vreme de 24 ceasuri dinaintea tribunalelui competinte”³¹. De asemenea, în același document era evidențiat dreptul de petiționare, arătindu-se că „fiecare pămintean să aibă dreptul de a adresa jalbă Obșteștilor Adunării”³². „Poporul român, se arăta în proclamația de la Islaz, decretă tipar liber, cuvintare liberă, adunări libere, spre a vorbi, a serie cele de folos, spre a arăta adevărul”³³. Detalind Dorințele partidei naționale în Moldova, care au utilizat totodată programele anterioare, prevedeau libertatea tiparului, dreptul de petiție, „închezășluirea libertății individuale și a domișiliului”, „instrucție egală și gratuită pentru toți românii”³⁴. (stipulație care figurase mai înainte și în programul de la Islaz)³⁵. La rîndul ei, în Petiția națională de la Blaj se avea în vedere garantarea libertății personale, libertatea cuvintului și a scrisului, dreptul de întrunire³⁶. Este evident că documentele programatice ale revoluționarilor români de la 1848 reflectă ecoul care timp de mai bine de o jumătate de veac îl avușese Declarația drepturilor omului din 1789, ecou care corespunse totodată necesităților obiective ale societății românești în curs de modernizare și de eliberare. Așa cum s-a exprimat Kogălniceanu în Dorințele partidei naționale în Moldova această societate trebuia să fie înzestrată „cu instituții analoage cu epoca noastră”³⁷. Mai tîrziu, în 1873, filoromânul Ubicini definea lui Nicolae Golescu programul revoluției române din 1848 ca fiind „minunatul program care constituie ceea ce s-ar putea numi principiile lui <17>89 în România”³⁸.

Revoluția din 1848 a fost reprimată prin intervenții militare externe, dar zestrea ei ideologică a rămas ca un bun prețios și intangibil al națiunii

²⁹ Ibidem, vol. IV, p. 97.

³⁰ Din istoria Transilvaniei, ediția II-a, București, Edit. Academiei, 1963, vol. II, p. 48–49.

³¹ Anul 1848..., vol. I, p. 177.

³² Ibidem, p. 179.

³³ Ibidem, p. 492.

³⁴ Ibidem, vol. IV, p. 98, 99, 100.

³⁵ Ibidem, vol. I, p. 496.

³⁶ Din istoria Transilvaniei..., vol. II, p. 49.

³⁷ Anul 1848..., vol. IV, p. 91.

³⁸ O scrisoare a lui A. Ubicini comunicată de A. D. Xenopol, în „Arhiva”, I (1890), nr. 4, p. 502–503.

române. Programul-sinteză din 1848 avea să stea la temeiul statului român modern și la rîndul său acest program reflectă impactul marilor evenimente de însemnatate universală din 1789. Un deceniu după înfringerea revoluției, ca semn al biruinței națiunii, avea să se constituie România prin unirea Moldovei și a Țării Românești. Statutul fundamental — Convenția de la Paris din 1858 — care avea să ia locul Regulamentului organic a reflectat marile principii adoptate în majoritatea statelor moderne sub impulsul Revoluției din 1789. Amintim: separația puterilor în stat, responsabilitatea ministrilor, dreptul Adunării de a vota bugetul și de a-i priveghiu aplicarea și caracterul ilegal al oricărui impozit neacceptat de către Adunare etc. Articolul 46 al Convenției era poate cel mai important în ceea ce privea influența exercitată de Declarația drepturilor omului și cetățeanului din 1789. „Moldovenii și muntenii vor fi egali în fața impozitului și deopotrivă admisibili în funcțiile publice, într-unul sau în celălalt principat. Libertatea lor individuală va fi garantată. Nici o persoană nu va putea fi reținută, arestată sau urmărită în afara stipulațiilor legii. Nimici nu va putea fi expropriat decit în mod legal, pentru cauză de interes public și în schimbul unei despăgubiri. Moldovenii și murenenii de toate confesiunile creștine vor beneficia deopotrivă de drepturi politice; beneficierea de aceste drepturi va putea fi extinsă asupra celoralte culte prin dispoziții legislative. Toate privilegiile, scuturile sau monopolurile de care beneficiază anumite clase vor fi abrogate și se va trece fără întîrziere la revizuirea legii care reglementează relațiilor stăpinilor pămîntului cu cultivatorii în vederea îmbunătățirii stării țăranilor”³⁹. În cursul domniei lui Cuza procesul de modernizare a statului român a fost adințit în ciuda inversunatelor opozitii a moșierimii conservatoare față de democratizarea societății românești.

În vara anului 1866 a fost adoptată Constituția României. Supusă ulterior unor revizuiri — în 1879, 1884, 1917, 1918 și 1919 — a fost apoi înlocuită în 1923 printr-o nouă Constituție care în multe privințe o continua⁴⁰. Oricum, în 1866 au fost stabilite de către reprezentanții românilor — și nu de către puteri străine! — deși aceștia infățuau atunci cu prioritate interesele claselor posedante, bazele unei vieți constituționale românești, iar Constituția a reflectat și principiile biruitoare din 1789, 26 din cele 133 articole ale acestui act fundamental, cuprinse în titlul II *Despre drepturile românilor*⁴¹, oglindind Declarația drepturilor omului și cetățeanului din 1789. Prin art. 5 se stabilea că „Români se bucură de libertatea conștiinței, de libertatea invățămîntului, de libertatea presei, de libertatea întrunirilor”. Articolul 10 prevedea următoarele: „Nu există în stat nici o deosebire de clasă. Toți români sunt egali înaintea legii și datori a contribui fără deosebire la dările și sarcinile publice”, iar articolul 12: „Toate privilegiile, scuturile și monopolurile de clasă sunt opriate pentru totdeauna în statul român. Titlurile de nobilie străină precum: principi, grafi, baroni și alte asemenea, ca contrarii vechiului așezămînt al țării, sunt și rămîn neadmise în statul român”. Articolul 13 se referea la libertatea indi-

³⁹ D. A. Sturdza și alții, *Acte și documente relative la istoria renașterii României*, București, 1892, vol. VII, p. 313.

⁴⁰ Vezi Dionisie Ionescu, Gheorghe Tugui și Gheorghe Matei, *Dezvoltarea constituțională a statului român*, București, Edit. Științifică, 1957.

⁴¹ Vezi „Monitorul. Jurnal oficial al României”, nr. 142 din 1/13 iulie 1866.

viduală, articolul 15 la inviolabilitatea domiciliului. „Nici o pedeapsă, prevedea articolul 16, nu poate fi înființată, nici aplicată, decit în puterea unei legi”. Libertatea conștiinței era stipulată în articolul 21, acordindu-se însă confesiunii ortodoxe caracterul dominant. Articolul 23 se referea la drepturile cetățenilor legate de învățămînt, în timp ce articolul 24 privea libertatea de exprimare a ideilor și opiniilor. Articolul 25 se referea la secretul corespondenței, iar articolul 26 la dreptul de intrunire. Următoarele articole priveau dreptul de asociere și acela de petiționare. Mai era prevăzută în Constituție și interzicerea extrădării refugiaților politici.

Constituția din 1866 a stat la temeiul vieții social-politice din România o lungă perioadă. Prin ea au fost afirmate, acum un veac și cîteva decenii, într-un act fundamental adoptat în Parlamentul țării, principiile Declarației drepturilor omului și cetățeanului din 1789. Neîndoelnic, între proclamarea și aplicarea *efectivă* și *în întregime* a acestor principii era o deosebire evidentă și un drum lung. Cu toate acestea, titlul II al Constituției din 1866 a cuprins prevederi înaintate, care, pe de o parte, au oglindit impactul ideologic al Revoluției franceze, iar, pe de alta, au contribuit la pregătirea evoluției societății românești spre forme și mai înaintate ale afirmării drepturilor umane, la mijlocul secolului al XX-lea, în cadrul orînduirii socialiste.